

הבקעה והאלהים

מאת ישראל רוזנצווייג

וכשתגזור השתיקה על הכל, ואיש לא יפר את הדממה ותהא זו הומה חרש במה שמע בר ישתיקה — ייצא אז אלהים אל הבקעה לשוטט ולראות הכ צעקתה.

ס. יזהר, חירבת חיזעה (1949)

להתפלל — אמר חכם אחד — הוא לשתוק ולחכות כל כך הרבה, עד שהמתפלל שומע את האלהים.

ס. יזהר, "ספרות בעולם מי זועזע" (הוצאה בא"ת 1958)

ארבעה סיפורים כתב יזהר בימי מלחמת השיחור וסמוך לאחריה, וכולם היו רוויים ניגודים לאימתפשרים, סתרי רות מוסריות לאימתיישובות — וכולם נסתיימו ללא הכרע. סיפור ראשון מסידרה זו, "בסרים יציאה" (1948), ציין בפ" סיקהסיום שלו את אייבהירות לגבי עצם מהותם של ימי המלחמה. ספקותיו של יזהר נגעו לעצם משמעותה של התקופה: נעילת תקופה או אחתלחא שלה?

"לפיכך מחרישים — — — ומדל" גים אחרי החברים — — — ויוצאים עמהם אל השדה, רוננים חרש, בלא דעת ברור, אם זה משהו שנגמר או להפך: משהו שמתחיל ונפתח". לא ברור היה לו עם מה יחזור, וכבר אז נזרקה מפי קריאה, ספק שאלה ספק נבואה; בס"י פור האחרון מסידרה זו, "שיירה של חצות" (1950), מהרהר הגבור הראשי: "המלחמה תיגמר, ואנחנו, אם נישאר בחיים, נחזור אולי לאיזה מקום ונראה שם, כי בשבילנו שום דבר לא נשת, לא נשתנה היכל כמעט כמו שהיה. אלא שפעם היית בחור צעיר סתם, וכעת אתה עדיין סתם בחור, אבל לא סתם צעיר. לאחר כל הימים האלה, לאחר המוות שהיה סביב ובכל — כמה חיזור העולם, כמה לא מתאים, לא ראוי ולא הולם, מועט מדי, קר ומרושע בלי החברים שמקיפים תמיד, מצפצף עליך ועל כולך ועל חבריך ועל תכניותיך הנפלאות — — — יאל זה תחזור? לא לדעת להיות אחר, איך צמח כך איש חדש, נשארתי כמו שהיית — — — אכן, אנחנו נרסן ינרגן, ותהיה אכזבה ומ רירות ונבקש אשם, וצעוק נצעק שרי" מי אותנו — ומה באמת, באמת מה? עשר שנים עברו מאז, אם חוזר עכ" שיו יזהר לאותם ימים ברומאן הגדול "ימי צקלג", אינו חוזר אלא כדי לאשר מחדש את נביאתו מאז ולשאל מחדש את שאלתו מאז: דבר לא נפתר, דבר לא נשתנה. אל זה חזרנו. האדם החדש לא צמח. יבאמת מה, מה באמת? יזהר חוזר לימי המלחמה כדי לעשות את חשבוןהנפש שלאחר המלחמה. גבורי צקלג נושאים בלבם, כביכול, מלכתחילה את תחושת האכזבה שלאחר מכן. חייהם ומי תם על נבעת צקלג הם הגשת תביעה לחשבוןנפש גדול ונוקב:

"כמה תפילות מתפללים כדי לחזור חי ושלם. לחזור לאן? ולהתחיל במה יבמה להמשיך? מה על כל אותם הדברים שנישרפו באש המלחמה? יום אחד, פתאים, אתה מגלה את אלהים, אלהי העולם, ממעמקים אתה מגלה, ויום אחד אהה נוכח בפועל, כי השמים ריקים מכל, מאלהים, ומדעת ומאיכ" פת — ילבדך תימק בשלך, פתוח אל כל אסונות עולם. מנין אפשר לדעת. את מי אפשר לשאול. לבוא אליו לומר לו, תראה, הנה, כך וכך, וכך וכך, יהא יקשוב יידע, גם אתה תדע ויפתר לך אילי — — — מה צריך לעשות, ימכאן ולהבא מה, ותצא כצמח יבש שזילפוהו מים. אל תשאל ממני תכניות, מנין לי?" (ימי צקלג 722).

עשר שנים עברו, אלהים לא ירד אל הבקעה. השמים ריקים, אין את מי לשאול הכצעקתה. אך אם לפני עשר שנים לא ידע יזהר להשיב, מיהו האשם, היום סבור הוא, שיש בידו תשובה על כך. מכל מקום יש בידו להשיב, מי איננו אשם. דורו שלו, דור החפירות, פטור מאחר יות למה שנתהווה לאחר המלחמה. דור זה נלחם, מסר נפשו, מוכן היה לכל קרבן, משום שקיבל עליו מדעת את הכרת גורלו יאת הכרח גורלו, אך הוא "ישב בודד מול כוכבים" (854).

המוטו הפותח את החלק השני של "ימי צקלג" הוא קטע משירו של מאיר קובסקי על האדם, המבקש "שיהא כוכב ויהי מה! / יישבע — / לא יוכל עוד לשאת את ייסורי איךהכוכב". הרומאן

הגדול של יזהר אינו בא אלא לתנות את ייסורי איךהכוכב של דורו.

אין ממש בטענות שטוענים כלפי מחבר הרומאן הזה, שסילף את דמותו הריאלית של הדור שהוא את הגותו. אין ממש בהן — לו אך מטעם זה, שהמחבר גיפה, כפי שראינו, שאול שאל כבר באותם ימים את השאלות ששואלים גבורי צקלג. לפחות מטעם זה בלבד הוא זכאי ימיפהיכות לשים בפייה את חשבוןהנפש הגדול של היום. אך גם לעצמו שי דבר — יזהר לא נתכוון כלל לרומאן ריאליסטי צרוף, אעפ"י, שלכאורה היא משתמש בכל האבזורים הריאליסטיים. יזהר איננו מונע עצמו משפע טובה של האליגוריאציה, החביבה כל כך על סופרי הדורות האחרונים. הוא גיפו מחבב מאוד, כפי שהוכיח בני אמו באילת, את פיענות האליגוריות של סופרים בני הדורות האחרונים, למן עגנון ועד בנט. סיוטאציההגבול היא אחת הסיטואציות החביבות בנוסח של האליגוריאציה הזאת. הסיטואציה של קרב צקלג נבחרה לשם ציון סיטואציות גבול, הבאה להציב את הגיבורים חסרי פים מול גירלם העיור ונתונים כל שעה "על סף הרגע האחרון" — כדי להעלות על פיהם את השאלה: מה מחירים העליין של החיים — אילו נפתחו השמים לבקש בקשות, הייתם יודעים מה לבקש?" (733).

והם לא ידעו.

על כך נרשמו בימי צקלג" פרוטור קולים מחשבתיים רבים של גבוריו. כל האירועים שבספר אינם מתארכים תוך תיאור המעשה, אלא תוך תיאור מחשבותיהם של הגיבורים. המחבר אינו אלא הסינכרוניזאטור, המאלתר את האירועים עם המתשבות ועם השיחות, שכולן גלוי יות לפניו ללא מסתור. קולו האלמוני נישא בחשאי בין הדוברים, אך לא תמיד כקולו של עומד מן הצד או ממעל לנעשה. קולו הוא קול של משתתף פעיל, קול דואב, אוהב, מתפעל, מזהיר, מוכיח ואך במקצת אירוני וספי קני. קולו מזדהה עם שאר הקולות עד כדי כך שלפעמים לאירחוקות קשה לזהות, מי הדובר, קולו של מי נרשם כאן. בחיכוח הרבקולי הנישא ברמה בין דפי הספר כל הדוברים כולם מה יוים מעין יכחן קולקטיבי רבפגל, המד בר כל פעם בקול אחר. המגלגל בטענות לכאן ולכאן, כל אחד יכול לומר על עצמו בלשונו של אחד מגבורי הספר, בני: "כאילו על גבי יושב אחד ועלי להוכיח לו. לצדוק בעיניו. אחד שמניד עלי ראש בספקנות. — — — כולי לפניו, גם מהשבותסתר לאיגמורות ולא פתורות. — — — תמיד חייב לעמוד על המשמר, להתנצל, להיטהר, להסביר לו, לתרץ בחירוצים — — — להצדקן על כל מידוךכףרגל" (854). איתו וכחן קולקטיבי הוא טוען ינטעו, קטיגור וסניגור כאחד, גיהיליסט וריזיהלהאמין גם יחד, תכלן ימשורר בגוף אחד. זה עיקרו של הספר וגם גבורו הראשי — קובי החבלן המשורר בגוף אחד ובנפש אחת.

קובי המשוררהחבלן הוא רוחו של הספר.

כמשורר יודע קובי, שאין בשיריו "מלה אחת של בגרותאמת, שתיראה אמת יציבה גם מעבר לרגע הכתיבה: ששורותיו הן שורות לאיגמורות, כר גיל, — — — ושסיומן נוחה, כרגיל, ליוסיבוא, איזה יוסיבוא נצחי". לבי נתון בעצם "אל השיר שלא מצאת, שעדיין לא כתבת, שהיה יכול אולי להיות כתיב, אבל אינו, זה שיהיה לבסוף נכון מכל הקדומים, שיהיה שיר שאין בושים בו לעולם ושיהיה אחד שלם וסגור" (48).

אך גם יאת הוא יודע, שהוא אינו אלא "כמו נער שיצא לצוד פרפר. פרפרתכלת, ימסתפק בחיפושיו חגי רת"; שיש לו "מלים רמות. מלים נפוחות. מצלצלות מדי. עקרות". המע" שה המפרה יחוק ממנו. "לא צורב לך כעת בלב לעשות מעשה?" — שואל הוא את עצמו. אך המעשה האחד שהוא עושה הוא סיוור מוקשים.

כחבלן הוא נושא במלוא ההכרה את תפקידו יאת ייעודו: "חבלן — — — חייב לזרוח בתהבילותיערמה מדהימות, כשם שחייב ישאת את בדידות ההליכה לפני כולם, בהתקפה — — — בלב כל המהומה; או היוותרו אחרון אחר הנסיגה". והואיל וזו משימה מסוכנת, האירבת באכזריות לחיי אדם, חייב החב" לן "להינתק מכל מראה של ממש, מכל צורת איש של ממש, שיתרסק בממש על ערמתך המתוחבלת. עימת פתנים

ועכבישים, שתיהפך ותתגשם לקרעי בשר שותתים, ללא הכר".

הרגשת הסיכון האכזריות והפכת אצל המשוררהחבלן להרגל ולשיגרה, ולפי עמים אפילו "כמין שאור הוא המתסיס עצבות את הבדידות הזו שחבלן מני לה בצאתו, עצבות המולידה ערמה מושחת יותר, תחבולה נועזת יותר, נוקבת יותר, נוקבת עד תהום, ואף אם מאה פעם גמלה בלב ההחלטה לצאת ולנטוש את החבלנות ולחמוק בידיה שעה אחת טודם — — — אין מנוס. זו מנתך" (46—47).

מנת גורלו של המשוררהחבלן. הוא מידע לעצמו בבירור, שחבלן אינו רק לפי תפקידו הזמני. בס"י באופיו, במהותו כזה הוא — הרסן, שחתן, שיללן בכל אשר יגע" (הטעמת המעתיק).

כאשר באים אליו חבריו בטענה כנגד שאיפותיו הדמיוניות בשם "המציאות האכזרית, הפשוטה והאפורה" ומאשימים אותו שהוא מתעלם ממנה, הוא מתגונן: "אני, חלילה, מה עולה על דעתך! הלא גם אני רק פשוט ואכזר: מניח מוקשי מוות" (773).

יזהר רואה במשורר השחתן, השוללן, המשחק בחומרינפץ, חלק בלתיניתק מן המציאות האפורה והאכזרית והוא נושא בתפקיד זה מתוך "בדידות כל בית", תוך אייבהנה חברתית, אך נושא כהכרת ייעוד גדול, ייצר.

המוטיב הפאוסטי הזה, שעל יסודו בונה יזהר את דראישיות גיבורו הראי, ש"י, הכורת בריתדמים בין היסוד השירי רייתחזוני יבין היסוד השטני, המפסיט טופלי — ידאי יש לו זכותאבות משלו. אחדות הניגודים הקוטביים ("שתי הנש" מות השוכנות בחנה אחת"), שביטוייה השירי הנעלה ביותר עד כה הוא "פאוסט" של גיתה, זכתה לאותה בשר לות של גילוייה ביצירה ההיא בתקופה של שבר היסטורי גדול, בין תמוטת ער לם ולידת עולם. בשעת ההתמודדות המכרעת בין הפיאודאליזם והקאפיטא ליזם באה לכלל גילוי מובלט ביותר ההתנגשות בין כוחיההרס שחתר ללא רחם תחת הקייסיעומד לבין כוחיהחזון הכובש של ההולךריגול. המשורר, שעז מד בין שני הכוחות הנאבקים הרגיש בתוכו את השניות החוצה אותו.

מפייסטו של גתה אומר, על עצמו, כידוע: "אני הרוח השולל תמיד, / וזאת בדין: שכן כל שנוצר / ראוי שיהא לאין; / על כן מוטב לולא נולד. / כה כל מה שבשם חטאת, / הרס, בקיצור הרע תקראו / הוא יסוד ייחודי שלו" גתה ראה בכך את ישותי של החזוה, יאולי את מהותה של ההווה האנושית כילה, הנאבקה בין קוטבי הטוב הרע, ההרס והיצירה — כיאות לתקופתו.

לא יפלא איפוא, שיזהר, החש את תקופתו כשעתמיפנה היסטורית, נעזר ברורפניות זו של המשורר גבורו, שהי חומר השירי וחומרניהנפץ הם עיקר עיסוקו.

אין בכך מז הסתם מקרה שסוציולר גים ופילוסופים לאימעט פונים בזמן האחרון לחקר אופןהחשיבה האוטופי או "התודעה האוטופית", שיש לה, לדי עתם, תפקיד רב בקידום התפתחותה של המחשבה והמעשה האנושיים. נושאי התודעה האוטופית מופיעים בדרך כלל בעותתמיפנה. תודעה זו לעולם אינה נכצאת בהסכם עם ההחיה הקיימת. התר כן הממלא אותה הוא החקירה של אי שלימותה של המציאות הקיימת. על כן היא מכילה חומרנפץ רב, המפוצץ את הקייסיעומד. אך מחמת אופיהיבניניים שלה היא מועדת להתגלות בצורה אנארכית, בלתיברורה ובלתימוגדרת. הצד החבלני גובר בה אז על הצד החי זוני. החשיבה האוטופית מגדירה עם ראשית הופעתה בתקופת הביניים רק את הבחינה השלילית, את איהסכמיותה עם היש. על כן היא עשויה על נקלה להתגלם בתנועות האנארכיסטיות. "אמר, אחה להרס היא תאוה יוצרת" — אמר, למשל, באקונין. מכאן גם הצד הדמוני בתנועות משיחיות רבות.

אך האנושיות צברה נסיון רב על התפתחותן שי תנועות אנארכיות כאלה. הן נוטות על נקלה לצד ההסתאבות והן יורדות מן העולם בלא להשאיר שום תוצאה של קיימא. הן משאירות ירושה ספריתית, האיצרת בה סתירות תהומיות, שיש בהן ביודאי משום עדות לעושר הניגודים הקוטביים הגנוז בורם ההתפתחות האנושית יקצף רב המעיד על זרם ההתרחשויות האדיר שזרם במע מקים אותה שעה. אך הקצף אינו הזרם. הזרם הגדול סוחף אתו תמיד המיונים,

ההולכים מתוך שלילת הקיים לקראת מגמה מוגדרת, אף כי לא תמיד ברורה בכל פרטיה.

קובי הוא ההתגלמות של תודעה אוטופית כזאת, הוא אבטיפוס לכל הדמויות השוללניות שכולן תובעות לעצמן את הזכות להגיד את ה"לא" הגדול שלהם לקיים "אומר לא לכל מה שלא. אומר לא ולא עוד לא. לא אסכים לשום פשרה." — זו טענה סיפוסית של גבורי צקלג, הלקוחה הפעם מפיו של בן המושב, יאקוש.

וכן גם קובי: "אחד כמוך — — — עוד עשוי להציב סימןשאלה על דברים וערכים שאינם אלא יש פשוט וגמור" — אומר על עצמו קובי, בךהקייבוק. רובם הגדול של אנשי צקלג קוראים גר על היש ימניפים את נס המרד נגד ההיסטוריה, נגד כל עימות יניכוח עם מה שהיה לפנייהם. הם תובעים ערכיות מירלסת לסיטואציה של ה"עתה" ואת הזכות הגמורה להתנער מכל העבר ולצאת לחפש את חזוים בלא עקת סבל הירושה, אך גם בלי לדעת, מהו בעצם תוכן חזוים.

ה"לא" שלהם מתקומם בראש ורא שונה על כל חובת המשך, על חובת הרציפות ההיסטורית של המפעל ההת יישובתי ארץ — הקייבוק והמושב כאחד:

"לא אהיה שני משום שאבא היה ראשון. אהיה ראשון כפי שיש בי. לא אסכים לשום דבר מפני שהוא כבר יש. רוצה להיות קודםכל אני ימה שיש בי. לקפוץ אל זה בכל כוחי. — — — רוצה לקפוץ. כן. בלי לאן. לא יודע לאן." (506) — טוען יאקוש בן המושב.

גם קובי רוצה לקפוץ קפיצה חדשה: "אני רק לאותה קפיצה מביט שקפצתם אתם, אבא יאתה וכולכם בשעתכם, ושנתנה לכם את העולם בידיכם ואח חייכם במלוא היקפם הגדול, החדש והמתחדש. יאני כנראה לא אוכל להיות פסור מקפיצה זו, אף על פי שנראה כאילו די בקפיצה אחת לכמה דורות — — — וגם שמיותר לקפוץ עוד — לפי שכבר הגענו".

הדרך שהם הולכים בה מלידתם נראית להם כאוטומאטית. לא הם בחרו בה, היא נורשה, הונחלה להם. "הדרך שלנו עשויה כבר סלולה מראש". ומה שהם תובעים כולם הוא: הזכות להתחיל את התחלות. "תן לנו זנוכל להתחיל" — מתפלל בני — "תן שתהיה לנו דרך להתחיל. שלא תיתם הריגשה, ואהבה ושמחת קיום, שמחת התגלית — — — שיתחיל העולם להיות שלנו יאנחנו שלו, שיהיה מה שחבוי בנו פורץ וצומח — — —". תפילה זו לאפשרות "להתחיל" באה בצירוף להכרה ש"אדם חייב להאמין. כדע בסרי" ובצירוף לעוד תפילה אחת: "לחיות בשלום עם הכל. גביע חיים מלא. שהות עולה על גדותיה". הזכות "להתחיל התחלות" מצטרפת איפוא לרצון לחידוש חלום השלימות. גרים כוסנו לזורמים בגדות מלאות — שר קובי באחד משיריו ומוסיף על כך בהירהוריו: "להרגיש בשלימות. להיות חליל אחד בתוך תמורת", בתנאי שזה יהיה "מתחילה ולא ממילא. מתחילה ולא בירושה. בהכרעה ולא בהמשכיות" (446).

איביצוע חלום השלימות במלואו מקומם את נערי צקלג על המציאות הקיימת וממריצים לימר את ה"לא" לבני "הנקודה" שלא הוגשמה, אף על פי שהובטחה: "נקודה אחת בכל השפע... נקודה אחת היא שמחרישים עליה — — — מאולמת. שיש ומתגלית בצנעא — — — ויש היא התפרצות מתוך היסח דברים — — — לא כאילו הובטח לנו דבר ולא קוים? הה, כאילו האלהים הבטיח לנו, שאנחנו נהיה הרבה יותר, והיכן דבריו? למה אינכם צועקים, למה אינכם קמים? הה, כני פה נקודה מותרשת לדעת. — — — וככל שגבר יותר — יחריש יותר. ככל שמסור יותר לערכים ולנכסים — יחריש יותר. ככל שנאמן יותר לקוי, זה או אחר, יחריש ימים".

דברים אלה קובי אומרם לפני מותי. הנקודה המיחרשת בווערת בו ובגללה "נורא אין לו מקום". זעקתו היא "צווחת הנפש" שהוא צווח בעד עצמו ו"אולי גם בעד המחרישים האחרים. שכבר השליו. שכבר נעלו ולבשו והת" (המשך בעמוד 16)

